

DANIEL DZIENISIEWICZ

Transkrypcja tekstu rosyjskiego na znaki polskiego alfabetu w relacjach z zesłania publikowanych na łamach czasopisma „Zesłaniec”

The transcription of Russian texts into the Polish alphabet
in the reports from exile published in the journal “Zesłaniec”

Abstract. The aim of the article is to analyze transcription errors occurring in the texts transcribed from Russian into the Polish alphabet which were published in the journal “Zesłaniec”. The results of the study show that the majority of errors are caused by Polish language interference and insufficient knowledge of the Russian language. Many errors are also influenced by the sounds of the Russian language. The obtained results are compared against the outcomes of (presented) previous analyses and high-frequency errors observed in studies to date. On the basis of the conducted analysis, the author proposes to modify the current Polish transcription system of the Russian language. He postulates that the rules used by the Polish Scientific Publishers PWN are replaced with a set of rules which would to a greater extent reflect the phonetic features of the Russian language as well as the transcription practices of Polish speakers.

Keywords: transcription, linguistic norm, usus, Russian, Polish

Daniel Dzienisiewicz, Adam Mickiewicz University, Poznań – Poland, dzienis@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-0400-5143>

Wprowadzenie – pojęcie transkrypcji i transliteracji

Tekst rosyjski zapisywany grażdanką może być oddawany w języku polskim za pomocą dwóch systemów notacji – transliteracji oraz transkrypcji¹. Pierwszy z nich – transliteracja – polega na konwersji znaków graficznych jednego alfabetu na znaki graficzne innego alfabetu. Stanowi on zatem przykład transpozycji graficznej, nieuwzględniającej właściwości fonetycznych obu języków (Dulewicz-

---

¹ Większość informacji dotyczących systemu transkrypcji i transliteracji przytoczonych we wprowadzeniu znalazła się także w artykułach Dzienisiewicz 2019 oraz Dzienisiewicz, Dzienisiewicz 2020.

wa 1981: 12). Ze względu na swoją prostotę² transliteracja znajduje zastosowanie w sytuacjach wymagających precyzyjnego zapisu, przede wszystkim w opisach katalogowych i bibliograficznych oraz w pracach o charakterze naukowym, tj. w tekstach, dla których istotne jest jak najdokładniejsze oddanie oryginalnej pisowni, tak by możliwa była jej późniejsza rekonstrukcja (Polański 2006: 108; Dulewiczowa 1993: 70). Przekształcenie tekstu zapisanego za pomocą znaków jednego alfabetu w zapis wykorzystujący znaki innego alfabetu jest również istotą transkrypcji, wszelako transkrypcja powinna przede wszystkim odzwierciedlać warstwę dźwiękową języka, w którym został napisany oryginalny tekst³ (Polański 2006: 107–108). W przeciwieństwie do transliteracji transkrypcja kierowana jest do szerokiego grona odbiorców i jest wykorzystywana m.in. w prasie, literaturze pięknej, wydawnictwach popularnonaukowych i bibliotekach szkolnych (Dulewiczowa 1993: 68; Szymczak 1992: 149).

System transkrypcji współczesnego języka rosyjskiego powstał w 1956 roku w wyniku prac Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, zaś rok później lista wypracowanych zasad została po raz pierwszy ogłoszona drukiem⁴ (Doroszewski et al. 43–58). Mimo że sformułowane wówczas reguły stanowią podstawę dla opracowań normatywnych już od przeszło półwiecza⁵, należy stwierdzić, że nie są one wolne od niedociągnięć. Kontrowersje wzbudza bowiem przede wszystkim graficzna adaptacja cech fonetycznych języka rosyjskiego. Definiując pojęcie transkrypcji w kontekście języka rosyjskiego i polskiego, Irena Dulewiczowa konstatuje, że polega ona na:

[...] przełożeniu **systemu graficznego języka na system graficzny innego języka z uwzględnieniem pewnych cech fonetycznych obydwu języków** [wyróżnienie D.D.], albowiem alfa-

² Zob. listę zasad transliteracji zamieszczoną na stronie internetowej sjp.pwn.pl (*Transliteracja współczesnego alfabetu rosyjskiego*).

³ Zob. definicję transkrypcji zamieszczoną na stronie internetowej dobryslownik.pl: „Transkrypcja to przekształcenie graficzne tekstu z uwzględnieniem wymowy: zastępowanie znaków określonego alfabetu znakami alfabetu drugiego; **głównym celem transkrypcji jest oddanie warstwy brzmieniowej języka** [wyróżnienie D.D.]” (*Dobry słownik języka polskiego*).

⁴ Warto jednak zaznaczyć, że system ten nie był pierwszą próbą unormowania polskiego zapisu transkrypcyjnego. W 1934 roku Polskie Towarzystwo dla Badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu ogłosiło bowiem *Projekt transkrypcji z języka rosyjskiego na język polski*. Projekt ten był w wielu punktach zbieżny z aktualnie obowiązującymi zasadami i także stanowił rozwiązanie kompromisowe: zaproponowane w nim reguły z jednej strony służyły oddawaniu rosyjskiej pisowni, z drugiej – wymowy, w innych wypadkach uwzględniały zaś konwencję zapisu określonych wyrazów rosyjskich, ukształtowaną w toku rozwoju polszczyzny (Lednicki).

⁵ Ze względu na ograniczoną objętość niniejszego tekstu nie przytaczamy w nim katalogu zasad transkrypcji współczesnego alfabetu języka rosyjskiego PWN. Zagadnienie to zostało szczegółowo omówione w licznych publikacjach (Szymczak 1978: 140–142, 1992: 150–152, 1996: 150–152; Polański 1996: 86–87, 1998: 88–89, 2006: 109–110; Dulewiczowa 1981: 72–73, 1993: 65–66; Dzienisiewicz 2019: 169–171 i in.); por. także źródło elektroniczne *Transkrypcja współczesnego alfabetu rosyjskiego*.

bety odzwierciedlają tylko niektóre cechy fonologiczne. Pozycję nadrzędną w tej relacji musi siłą rzeczy zająć język przyjmujący elementy obce, dostosowując je do własnej wymowy i pisowni. W naszym wypadku mamy do czynienia z odniesieniem alfabetu rosyjskiego do systemu graficznego języka polskiego, zaś to, co nazwane zostało „pewnymi cechami fonetycznymi”, stanowi określoną konwencję, ukształtowaną w procesie formowania się zasad transpozycji grażdanki w języku polskim (Dulewiczowa 1981: 17).

Wypowiedź ta wskazuje na inherentną niedoskonałość systemu transkrypcji, który – w odróżnieniu od transkrypcji fonetycznej *sensu stricto* – nie jest w stanie w pełni odzwierciedlać brzmienia języka rosyjskiego. Do wad systemu transkrypcji można zaliczyć m.in. nieoddawanie akania, tj. wymowy litery *o* w pozycji bezprzyciskowej jako [a], oraz nieoznaczanie wymowy litery *z* jako [v] w dopełniaczu przymiotników, zaimków i imiesłów rodzaju męskiego i nijakiego liczby pojedynczej. Pomimo że zasadność przywołanych reguł tłumaczona jest dążeniem do wiernego oddania graficznej postaci wyrazu (Dulewiczowa 1981: 23), należy zauważyć, że tłumaczenie to jest sprzeczne z postulatem „respektowania” wymowy obcej (Dulewiczowa 1993: 65). Sprzeczność ta staje się tym bardziej oczywista, gdy weźmiemy pod uwagę fakt, iż przytoczone reguły mają w rzeczywistości charakter wybiórczy: oto bowiem litera *u* (z reguły transkrybowana jako *i*), gdy występuje po literach *ж*, *у* i *ш*, transkrybowana jest jako *y*, np. w wyrazach *жила* (*żyła*) i *цупра* (*cytra*) – zapis ten stanowi zatem odzwierciedlenie wymowy rosyjskiej⁶.

Wskazane nieścisłości sprawiają, że obowiązująca konwencja transpozycji grażdanki na znaki polskiego alfabetu bywa naruszana – zdaniem Dulewiczowej ma to przede wszystkim miejsce w literaturze pięknej, w której do zapisów transkrybowanych nierzadko przedostaje się akanie⁷ (Dulewiczowa 1993: 68).

Warto także odnotować, że nienależyte oddawanie wymowy rosyjskiej przez polski system transkrypcji było niejednokrotnie krytykowane w literaturze lingwistycznej. Uwagi wobec tej kwestii formułowała nie tylko wspomniana wcześniej Dulewiczowa (zob. przypis nr 5), lecz także poznański językoznawca Yury Fedorushkov, który w *Przedmowie* do *Kieszonkowego słownika piłki nożnej* zaproponował alternatywny zestaw reguł transkrypcji:

Zapis transkrypcji w niniejszym słowniku oparto na zasadach proponowanych przez PWN. Zasady te jednak w niewielkim stopniu oddają wymowę, np. *ушка* to tak naprawdę nie *szczuka*, a – czytając „po polsku” – *siuka*; wyraz *молоко* – to nie *moloko*, lecz *malako*. Zasady te jednak

⁶ Do kwestii tej odnosi się Dulewiczowa, stwierdzając, że zasady transkrypcji są „systemem umownym dalekim od ścisłości” (Dulewiczowa 1981: 23).

⁷ Na częste przypadki interferencji fonetycznej języka rosyjskiego w tekstach transkrybowanych wskazują także internauci; zob. komentarz odnoszący się do tekstu przetranskrybowanego jako *ja gawarju pa ruski*: „Byłam bardzo zaskoczona, gdy po raz pierwszy zobaczyłam, że Polacy zwykle piszą po rosyjsku «fonetycznie», nawet myślałam, że to nie rosyjski język, a białoruski [sic!]” (*Zanotowane*, źródło elektroniczne).

nieznacznie modyfikowano, np. w kwestii redukcji jakościowej samogłosek, a także różnic w notowaniu wydźwięku niektórych spółgłosek w języku polskim i rosyjskim: wyraz *допóза* zapisywano nie jako *doroga*, tylko *daroga*. Zatem wyraz *болельщик* nie jako *bolelszczyk*, tylko jako *bal'el'sik*. Wyraz *засупóвка* zanotowano jako *gaz'irofka* z ubezdźwięcznioną spółgłoską „w”, tj. [v] [...] (Fedorushkov 9).

Jak widać, rozwiązania przyjęte przez autora mają na celu nadanie zapisowi transkrybowanemu maksymalnej wierności brzmieniu języka rosyjskiego.

Cel pracy i materiał badawczy

Mając na uwadze powyższe obserwacje dotyczące niekonsekwencji w oddaniu właściwości fonetycznych języka rosyjskiego przez system transkrypcji, postanowiliśmy zbadać, w jaki sposób Polacy transkrybują teksty, które zostały oryginalnie napisane w języku rosyjskim. Celem przedsięwzięcia było udzielenie odpowiedzi na pytanie, jakiego rodzaju tendencje graficzne oraz odstępstwa od normy transkrypcyjnej można zaobserwować w poddanym analizie materiale tekstowym. Dotychczasowym rezultatem prowadzonych badań były dwie publikacje poświęcone zapisom transkrybowanym obecnym w felietonach Stanisława Michalkiewicza (Dzienisiewicz 2019) oraz rosyjskim tekstom prasowym przetranskrybowanym przez studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w ramach eksperymentu badawczego (Dzienisiewicz, Dzienisiewicz 2020). Niniejszy tekst stanowi kontynuację wcześniejszych analiz i ma na celu ustalenie, czy, z jaką częstością oraz jakiego rodzaju błędy transkrypcyjne są spotykane w tekstach wspomnieniowych publikowanych na łamach czasopisma „Zesłaniec”. Zaplanowana seria badań ma w naszym zamierzeniu ukazać intuicyjną praktykę użytkowników polszczyzny w zakresie transkrypcji z języka rosyjskiego.

W świetle powyższego założenia za niezbędne uznajemy przeanalizowanie możliwie dużej i reprezentatywnej liczby polskich tekstów zapisanych w postaci transkrypcji, które nie zostały uprzednio poddane wnikliwej korekcie językowej. Nie bez znaczenia jest także różnorodność materiału, dlatego nasze dociekania koncentrują się na tekstach zróżnicowanych pod względem gatunku, a także wieku i stopnia znajomości języka rosyjskiego ich autorów.

Będący przedmiotem naszego zainteresowania w niniejszym artykule kwartalnik „Zesłaniec” jest wydawany przez Radę Naukową Zarządu Głównego Związku Sybiraków, który powstał w 1996 roku z inicjatywy Wiesława Krawczyńskiego i Antoniego Kuczyńskiego. Problematyka tekstów zamieszczanych na łamach „Zesłańca” odnosi się do związków polsko-syberyjskich w kontekście zesłań: w kwartalniku publikowane są zarówno artykuły naukowe, jak i wspomnienia Polaków, którzy zostali zesłani na Syberię. Pismo prowadzi kronikę, w której

opisywane są najważniejsze wydarzenia dotyczące Związku Sybiraków w Polsce oraz zamieszczone są omówienia i recenzje publikacji poświęconych relacjom polsko-syberyjskim. W „Zesłańcu” publikowane są głównie teksty polskich i rosyjskich badaczy, a grono jego odbiorców tworzą m.in. nauczyciele historii, pracownicy nauki oraz studenci (charakterystykę czasopisma zaczerpnięto ze strony zeslaniec.pl – zob. *Zesłaniec*).

Wstępny ogląd wykazał, że w tekstach wspomnieniowych ogłaszanych na łamach „Zesłańca” częstokroć można zaobserwować wypowiedzi w języku rosyjskim, które są zapisywane za pomocą znaków polskiego alfabetu. Dlatego też zdecydowaliśmy, że poddamy je systematycznej obserwacji⁸. Analiza objęła przede wszystkim rubrykę „Relacje z zesłania” zawierającą największą liczbę tekstów rosyjskojęzycznych przytaczanych w postaci transkrypcji, które nie zostały wcześniej sprawdzone pod kątem zgodności z obowiązującymi zasadami pisowni.

Analiza błędów transkrypcyjnych zaobserwowanych w materiale badawczym

Z tekstów poddanych analizie wyodrębniono łącznie 1930 wyrazów zapisanych w formie transkrybowanej. Konfrontacja materiału badawczego z regułami transkrypcji dowiodła, że spośród wszystkich rozpatrywanych wyrazów poprawnie przetranskrybowane zostały 1322 słowa (68,5% materiału), błędnie zaś – 608 słów (31,5%). W grupie leksemów zawierających błędy wystąpiło 785 odstępstw od zasad transkrypcji PWN. Zaobserwowane pomyłki podzielono na cztery grupy ze względu na ich formę graficzną. Obejmują one:

- 1) **zastępowanie znaków przez inne** – 445 błędów (56,7% wszystkich błędów),
- 2) **pomijanie znaków** – 246 błędów (31,3%),
- 3) **dobawanie znaków** – 61 błędów (7,8%),
- 4) **innego rodzaju błędy** – 33 błędy⁹ (4,2%).

Dalej omówiono uchybienia odniesione do powyższych grup.

⁸ W badaniu wykorzystano artykuły, które zostały udostępnione na stronie internetowej <http://zeslaniec.pl/>. Zawartość strony stanowią teksty opublikowane na łamach „Zesłańca” w latach 2007–2020 (odpowiednio w numerach 29–83).

⁹ Zanim omówimy pomyłki włączone w skład każdej grupy, pragniemy wskazać na istotny dla dalszych rozważań problem kontekstowego zastosowania wyrazów obcych, tj. zapisywania słów w formie transkrypcji bądź w postaci spolszczonej (Dulewiczowa 1981: 58). Wyrazy rosyjskie spotykane na łamach „Zesłańca” otrzymują bowiem niekiedy polską formę zależną, tj. są one polonizowane na płaszczyźnie morfologicznej i tym samym włączone do polskiego systemu paradygmatycznego (zob. np.: *tieieżką, ławoczka*). W związku z powyższym powstaje pytanie, czy tego typu zapisy również powinny być uznawane za błędy w transkrypcji (wszak występują w tekstach zapisanych

1. Zastępowanie liter

Odstępstwa od reguł transkrypcji PWN polegające na substytuowaniu określonych liter przez inne litery bądź połączenia literowe tworzą 62 kategorie. Należą do nich:

- 1) **zapis litery a zamiast litery o** (131; 16,7%): *adin* (2¹⁰), *adkroj*, *adkrywaj* (2), *Adno*, *akajannyj*, *akończilas*, *akoszeczka*, *arużja*, *bajca* (2), *bajcow*, *balszym*, *biezpakojsa*, *brasaj*, *celawał*, *chaczu*, *charaszo* (2), *chazaiin*, *Chaziajka*, *chaziajki*, *chazjain*, *czamadan*, *czelawiek* (2), *czelawieka*, *dagawor*, *damoj* (3), *gałubyje*, *gатов* (2), *gawnom*, *gaworitie*, *gruzawik*, *Kagda* (2), *Kamierczewskoje*, *kanfiet*, *kantory*, *kanwoj*, *kawo*, *lespramchoz*, *magilka*, *maladiec*, *maladoj*, *Małczy*, *małczy*, *miłaściniu*, *można*, *nada* (2), *nastajaszczimi*, *nieżna*, *nikawo*, *padchodi*, *padoch*, *padochniesz* (6), *padochnitie*, *padpiżdzisz*, *pajdiom* (2), *Paliak*, *pamierla*, *pamrom*, *parachod*, *pasiołka* (7), *paslednij*, *pasliednij*, *pasłuszajti*, *pastoj*, *praszczajtie*, *prawierka*, *prawierki*, *prigadit'sja*, *prigaditsja*, *proważał* (2), *radnom*, *radnuju* (2), *Rasieji*, *razgawarywaj*, *sabierajsja*, *Sabirajties*, *Sajuz*, *sawieckaja*, *skariej* (5), *skolka*, *tagda*, *tawaryszcz*, *trudawych*, *uchadi*, *uchadij*, *umalaju*, *waranok*, *wazmi*, *Wiernaszsia*, *wtoraje*, *wychadi* (3), *wychaditie*, *Załatyje*, *zawut*, *zdarowie*;
- 2) **zapis litery y zamiast litery i** (57; 7,3%): *bańszczyca*, *barabańszczyk*, *bieryj*, *brygadier*, *Brygadir*, *brygadirka*, *brygadirki*, *Czarnoroboczy*, *czarnorobocznych*, *czemodańczyk*, *dalnyj*, *jaszczykow*, *konstytucja*, *lotczyk*, *małczy*, *mołytwy*, *nariadczyka*, *nariadczykow*, *obszczyje*, *otkaszczyka*, *otkaszczyka*, *Otkaszczyki*, *perekatypola*, *pouczył*, *pryjechali*, *Prykuryt'*, *prykusku*, *prysyłali*, *prywiknietie*, *prywyczka*, *prywykniesz* (3), *prywyknietie*, *razgawarywaj*, *robocznych*, *staryk*, *szczy* (2), *tawaryszcz*, *towaryszcz*, *Try*, *Uczyłiszcze*, *uprawlajuszczy* (2), *uprawlajuszczym*, *uszczotczyk* (2), *Wasył*, *Wnutrennych*, *woszczyk*, *woszczyki*, *Zamolczy*, *zwuczyt*, *żenszczyinu*, *żenszyny*;
- 3) **zapis litery e zamiast litery o** (22; 2,8%): *bezprizornego*, *choziajstwem*, *czernieńkaja*, *kazionne* (2), *kierosinem*, *leźniówek*, *łaguczastek*, *montażnej*, *pojdiem*, *posiołek* (3), *rasstrełem*, *reżimnego*, *rozsylnego*, *swoje*, *twoje*, *uczastek*, *ukradieim*, *wiedra*, *wozmiem*;

w formie przetranskrybowanej). Ostatecznie zdecydowaliśmy, że problem ten dotyczy wyłącznie kontekstowego użycia wyrazów i nie będzie przez nas traktowany jako błąd *stricte* transkrypcyjny.

¹⁰ Tu i dalej błędne zapisy zostały oznaczone pogrubioną czcionką. W nawiasach podano zaś liczbę wyrazów, w których wystąpił określony błąd (w przypadku, gdy wynosiła ona 2 lub więcej).

- 4) **zapis litery z zamiast litery s** (20; 2,5%): *bezprizornego, bezprizornyje, biezpakojśa, predrazsudkow, rozstawatsa, rozsylnego, rozsylnyj, z* (11), *zsylnaja, zsylnych*;
- 5) **zapis litery Ź zamiast litery n** (16; 2%): *akończiłaś, bańszczyca, barabańszczyk, bieżeńcy* (3), *czemodańczyk, Germańca, giermańcami, specperesieleńcami, spiec priesieleńcy, spiecpieriesieleńca, spiecpieriesieleńców, świńbazie* (3);
- 6) **zapis litery w zamiast litery g** (15; 1,9%): *carskowo, Czewo, Dwadcatpiatowo, kawo, Krpicznowo, niczewo* (4), *nikawo, radosnowo, siewodnia* (3), *sowieckowo*;
- 7) **zapis litery i zamiast litery y** (14; 1,8%): *barisznia, maszinkie, maszinu, miłaścinu, muźik, nasi, niemiecko-faszystskimi, oruźie, proźiwanija, przywiknietie, skaźi, skaźitie, waszi, źiwiot*;
- 8) **zapis litery d zamiast litery t** (12; 1,5%): *adkroj, adkrywaj* (2), *cietwierd, od, od kuda, oddaj* (2), *Oddielenie, Odkryli, odkrywaj* (2);
- 9) **zapis litery Ź zamiast połączenia n**¹¹ (11; 1,4%): *bielieńkaja, czernieńkaja, oczeń, Pareń, Piarień, trudodzień* (3), *Wańka, Żeńka, żyźń*;
- 10) **zapis litery o zamiast litery e** (11; 1,4%): *czomodanem, kusoczok, naszom, podochnietie, podieszowlie, Raboczno-Krestianskoj, tiochniki, walonki, wojowali, Wypijom, żoludocznyj*;
- 11) **zapis litery o zamiast litery a** (10; 1,3%): *Czarnoroboczy, czarnorobocznych, kotiszia, rozdiawajties, rozmietchik, rozstawatsa, rozsylnego, rozsylnyj, samoja, sochroni*;
- 12) **zapis połączenia dz zamiast litery d** (10; 1,3%): *gdzie, niedzieli, padpiździsz, podieszowlie, radzi, trudodzień* (3), *tuniejadziec, zawodzie*;
- 13) **zapis połączenia sz zamiast połączenia cz** (9; 1,1%): *szo* (7), *szoź* (2);
- 14) **zapis litery c zamiast litery t** (8; 1%): *ciurmie, gorsowiecie, miłaścinu, obłaści, Podajcie, Promkombinacie, sielsowiecie, źycielstwo*;
- 15) **zapis litery h zamiast litery g** (7; 0,9%): *Boh, Boha, jahodki, prohulał, proihrała, Wierchownoho* (2);
- 16) **zapis litery j zamiast litery i** (6; 0,8%): *chazjain, Diadja, ot sjuda, pri-gadit śja, prigaditsja, t'iebja*;
- 17) **zapis litery ś zamiast litery s** (6; 0,8%): *jeśli, miłaścinu, obłaści, świńbazie* (3);

¹¹ Pisownia ta, jak również zapis litery ś zamiast połączenia s' oraz ź zamiast z', niekoniecznie musi być traktowana jako błędna, Dulewiczowa za poprawne uznaje bowiem m.in. zapisy: *жизнь – żyźń, Кузьма – Kuźma* (Dulewiczowa 1981: 29–30). Ten sposób oznaczania miękkości spółgłosek jest jednak sprzeczny z zasadami transkrypcji, które głoszą, że znak zmiękczenia powinien być od dawany za pomocą apostrofu. Dlatego też, uznając nadrzędność reguł transkrypcji PWN, odnosimy powyższe zapisy do grupy błędów transkrypcyjnych.

- 18) **zapis litery c zamiast połączenia ts** (5; 0,6%): *sawieckaja, sowiecki* (2), *sowieckowo, sowieckuju*;
- 19) **zapis litery i zamiast litery j** (5; 0,6%): *podiom, Raboczo-Krestianskoj, Szastia, smiertiu, zdrowie*;
- 20) **zapis litery ś zamiast połączenia s'** (5; 0,6%): *a-woški, Moliteś, naszłoś, Piśmo, Sobirajtieś*;
- 21) **zapis litery a zamiast litery e** (4; 0,5%): *czamadan, Czarnoroboczy, czarnorobocznych, eszalon*;
- 22) **zapis litery l zamiast litery ł** (4; 0,5%): *eszalon, flota, kilogram, pamier-la*;
- 23) **zapis litery i zamiast znaku zmiękczenia ' (3; 0,4%):** *dwieri* (3);
- 24) **zapis połączenia sz zamiast litery z** (3; 0,4%): *otkaszczyka, woszczyk, woszczyki*;
- 25) **zapis litery ż zamiast połączenia sz** (3; 0,4%): *liż* (2), *wyżki*;
- 26) **zapis litery ć zamiast połączenia t'** (2; 0,3%): *napisać, srać*;
- 27) **zapis litery e zamiast litery y** (2; 0,3%): *dyszet, Stalinem*;
- 28) **zapis litery j zamiast litery y** (2; 0,3%): *oficjantki, socjalno-opasnych*;
- 29) **zapis litery k zamiast połączenia sz** (2; 0,3%): *brygadirka, brygadirki*;
- 30) **zapis litery ó zamiast litery o** (2; 0,3%): *bojców, strelków*;
- 31) **zapis litery s zamiast litery z** (2; 0,3%): *perielest, Sojus*;
- 32) **zapis połączenia sz zamiast litery s** (2; 0,3%): *chozraszczot, szczetowod*;
- 33) **zapis połączenia szcz zamiast połączenia cz** (2; 0,3%): *uszczoctczyk* (2);
- 34) **zapis litery v zamiast litery w** (2; 0,3%): *sielsovieta* (2);
- 35) **zapis litery ź zamiast litery z** (2; 0,3%): *padpiżdzisz, żyźń*;
- 36) **zapis litery y zamiast litery o** (2; 0,3%): *suchyj, wychodnyj*;
- 37) **zapis litery a zamiast litery u** (1; 0,1%): *Krasnaju*;
- 38) **zapis połączenia au zamiast litery o** (1; 0,1%): *restauranu*;
- 39) **zapis litery c zamiast połączenia t'** (1; 0,1%): *rabotac*;
- 40) **zapis połączenia ch zamiast połączenia cz** (1; 0,1%): *Chto*;
- 41) **zapis połączenia ci zamiast połączenia cz** (1; 0,1%): *cietwierd*;
- 42) **zapis litery ć zamiast litery c** (1; 0,1%): *ćwietoczki*;
- 43) **zapis litery ć zamiast znaku zmiękczenia ' (1; 0,1%):** *bitć*;
- 44) **zapis litery e zamiast litery y** (1; 0,1%): *skwarżenach*;
- 45) **zapis litery g zamiast litery d** (1; 0,1%): *balanga*;
- 46) **zapis litery h zamiast połączenia ch** (1; 0,1%): *Hoziajstwo*;
- 47) **zapis litery j zamiast litery ł** (1; 0,1%): *gidro-uziej*;
- 48) **zapis połączenia je zamiast litery i** (1; 0,1%): *Jewreje*;
- 49) **zapis litery ł zamiast litery l** (1; 0,1%): *mołytwy*;
- 50) **zapis litery n zamiast litery t** (1; 0,1%): *rasniot*;

- 51) zapis litery *o* zamiast połączenia *je* (1; 0,1%): *odinolicznik*;
- 52) zapis litery *ó* zamiast litery *e* (1; 0,1%): *spiecpieriesielieńców*;
- 53) zapis litery *ó* zamiast litery *u* (1; 0,1%): *dwóch*;
- 54) zapis litery *s* zamiast połączenia *sz* (1; 0,1%): *nasi*;
- 55) zapis połączenia *sz* zamiast połączenia *szcz* (1; 0,1%): *żenszyny*;
- 56) zapis połączenia *sz* zamiast litery *ż* (1; 0,1%): *bumaszki*;
- 57) zapis litery *t* zamiast litery *i* (1; 0,1%): *plantrujtie*;
- 58) zapis litery *u* zamiast litery *a* (1; 0,1%): *Rajkomu*;
- 59) zapis litery *u* zamiast litery *e* (1; 0,1%): *kraju*;
- 60) zapis litery *y* zamiast litery *e* (1; 0,1%): *zachoczysz*;
- 61) zapis litery *ż* zamiast litery *s* (1; 0,1%): *Wyższe*;
- 62) zapis znaku zmiękczenia (') zamiast litery *a* (1; 0,1%): *Jeb't*.

Z powyższego przeglądu wynika, że najliczniejszą kategorię błędów sprowadzających się do substytuowania znaków stanowią uchybienia o podłożu fonetycznym, wyrażające się w zastępowaniu litery *o* przez literę *a*. Omyłkowe zapisy są spotykane wyłącznie w sylabach nieakcentowanych i służą oddawaniu tzw. akania. Znaczący udział tej kategorii w materiale badawczym koresponduje z przywołanym wcześniej spostrzeżeniem Dulewiczowej o dużej częstotliwości występowania tego rodzaju błędów w polskich tekstach.

Z kolei w skład kategorii 2, obejmującej przypadki zapisu litery *y* w miejsce litery *i*, wchodzi wiele wyrazów, w których pisowni można zaobserwować wpływ języka polskiego. Przejawia się on w charakterystycznym dla polszczyzny zapisie litery *y* po połączeniach *cz* oraz *szcz*, a także po literach *ł* i *r*, np.: *czemodańczyk*, *zwuczył*, *żenszczynu*, *Try*.

Błędy zaliczone do kategorii 3 z reguły stanowią zaś rezultat nieznamomości poprawnej pisowni wyrazów zawierających literę *ě* (litera ta powinna być transkrybowana jako *o* w pozycji pod akcentem po spółgłoskach szumiących oraz po spółgłoskach miękkich), np.: *czernieńkaja*, *twoje*, *wozmiem*. Pozostałe omyłki prawdopodobnie spowodowane są interferencją polskiego systemu paradygmatycznego (i/lub nieznamomością systemu rosyjskiego), sugerującego zapis litery *e* w końcówkach fleksyjnych przymiotników i rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego, zob. np.: *bezprizornego*, *choziajstwem*, *rozsylnego*.

Natomiast kategorię 4 konstytuują wyrazy, których człony *бес-*, *pac-* i *c-* zostały zapisane za pomocą litery *z*, np.: *bezprizornyje*, *biezpakojsa*, *zsylnaja*. Pisownia ta również może wynikać z oddziaływania języka polskiego, w którym prefiksy *bez-*, *roz-* i *z-* są bezwyjątkowo zapisywane za pomocą litery *z*.

Kategoria 5 dotyczy zaś przypadków polonizacji tekstu rosyjskiego poprzez zapis litery *ń* w miejsce litery *n*, np. w wyrazach: *akończilas*, *bańszczyca*, *germańcami*. Przypuszczalnie dokonywany jest on na zasadzie analogii z grupami

spółgłoskowymi występującymi w takich wyrazach, jak np. *skończyć*, *pańszczyzna*, *germańcy* (żart. Niemcy)¹².

Warto także wspomnieć o stosunkowo nielicznej kategorii 6, do której należą błędy polegające na zapisie litery *w* w miejsce litery *g* w formach dopełniacza liczby pojedynczej rodzaju męskiego (zob. np.: *carskowo*, *Krpicznowo*, *radosnowo*) oraz w wyrazie *сегодня*. Omyłki te ujawniają tendencję do odwzorowywania wymowy języka rosyjskiego.

Pozostałe kategorie uchybień występują w materiale badawczym z mniejszą regularnością (udział każdej z nich stanowi poniżej 1,8% wszystkich błędów). Większość zaliczonych do nich omyłek przypuszczalnie stanowi rezultat niedostatecznej znajomości poprawnego zapisu i brzmienia określonych wyrazów rosyjskich, zob. np.: *czomodanem*, *kusoczok*, *naszom*, *Wypijom*, *żołudocznyj* (kategoria 10). Wszelako spotykane są także błędy będące efektem oddziaływania polszczyzny, jak np. zapis litery *d* w miejsce litery *t* (kategoria 8), który dokonywany jest na zasadzie analogii z pisownią polskich wyrazów *odkryć*, *oddać* i *oddzielić* – zob. np.: *adkroj*, *adkrywaj*, *oddaj*, *Oddielenie*, *odkrywaj*. Innym przykładem wpływu języka polskiego jest zapis litery *o* w miejsce litery *a* (kategoria 11), np. w wyrazach: *czarnorobocznych*, *rozdiewajties*, *rozstawatsa*, *sochroni* (analogia z pisownią wyrazów *roboczy*, *rozstawać się*, *chronić*), a także zapis połączenia *dz* w miejsce litery *d* (kategoria 12), np. w wyrazach: *gdzie*, *niedzieli*, *trudodzień*, *zawodzie* (analogia z pisownią wyrazów *niedziela*, *dzień*, *gdzie*, *zawodzie*). Z kolei interferencji polskiego systemu deklinacyjnego należy upatrywać w sposobie oddawania zmiękczenia niektórych spółgłosek, np. w kategorii 14 (zob.: *gorsowiecie*, *obłaści*). Poza tym można zaobserwować błędy, których istotą jest oddawanie rosyjskiej wymowy (kategoria 13 – zob. np.: *sztto*, *szttoż*) bądź pisowni (kategoria 7 – zob. np.: *skazitie*, *waszi*, *żiwiot*). Z kolei uchybienia zaliczone do kategorii 15 (zapis litery *h* w miejsce litery *g*) prawdopodobnie spowodowane są sugerowaniem się wymową języka ukraińskiego, zob. np.: *Boha*, *jahodki*, *proihrala*.

2. Pomijanie liter

Błędy polegające na opuszczaniu pojedynczych liter bądź połączeń literowych tworzą następujące kategorie:

- 1) **opuszczanie litery i** (94; 12%): *b(i)ez*, *b(i)ezprizornego*, *b(i)ezprizornyje*, *biezpakojs(i)a*, *bystr(i)ej*, *d(i)emokraticzeskaja*, *D(i)ewoczku*, *dawajt(i)e-*

¹² Fakt ten potwierdza obserwację Dulewiczowej, która zauważa, że: „W grupach ze spółgłoską *n*: *-зн-*, *-нск-*, *-нц-*, *-ни-*, np.: Кузнецк – *Kuznieck*, Благовещенск – *Blagowieszczensk*, Ядринцев – *Jadrincew*, Меншиков – *Mienszykow*, obserwuje się dążność do zmiękczenia *n*, a więc spotykamy zapisy transkrybowane: *Kuźnieck*, *Blagowieszczęnsk*, *Jadrińcew*, *Mieńszykow*, które są analogiczne do polskich grup w wyrazach: *Kuźnica*, *Pińsk*, *krańcowy*, *cieńszy* itp.” (Dulewiczowa 1981: 32).

ka, *G(i)ermaniec, G(i)ermańca, jewr(i)ej, Jewr(i)eje, kin(i)ematografy, la-gr(i)e, lar(i)ok, miłaścín(i)u, Molit(i)eś, nacm(i)enow, nom(i)er, obraszczat-s(i)a, oczer(i)ed, p(i)er(i)ekatypola, p(i)er(i)esylny, pamr(i)om, Par(i)eń, patier(i)ali, pier(i)ed, pier(i)esieleniju, pier(i)ewospitajem, pier(i)eżyła, pokatats(i)a, pr(i)edrazsudkow, pr(i)edsiedat(i)el (3), pr(i)edsiedatiel (8), pr(i)edsiedatiela, pr(i)edsiedatiela, pr(i)edupieżdienia, pr(i)embludo (2), prikr(i)eplionnych, primien(i)ajet, r(i)ebionok (2), r(i)eligia, r(i)eligioznych, r(i)epublik, r(i)estauranu, r(i)ewiosz, Raboczno-Kr(i)estianskoj, rasstr(i)eł, rasstr(i)elem, rozstawats(i)a, s(i)elsowiet (2), s(i)elsowie-ta, sabierajs(i)a, Sientiabr(i)a, sobierats(i)a, sp(i)ecp(i)er(i)esieleńcami, sp(i)ecpier(i)esielen(i)ja, str(i)elaj (2), str(i)elki (2), str(i)elków, t(i)elega, udostowier(i)enie, Uprawlen(i)je, Wiern(i)aszsia, wir(i)owka, Wnu-tr(i)ennyh, Woskr(i)es, wr(i)emia, wr(i)emieni, Wr(i)osz, wyrugats(i)a, Zar(i)ezali, zastr(i)elu, znajet(i)e;*

- 2) **opuszczanie znaku zmiękczenia** (65; 8,3%): *akończiłas(°), biespokojties(°), broś(°), bud(°)tie, byt(°) (2), cietwierd(°), ciur(°)mie, diorgat(°), Dwiadcat(°) piatowo, Jeb(°)t(°), jest(°) (3), katit(°)sia, łagier(°), Łoszad(°), miedwied(°), molit(°)sia, oblast(°) (2), obraszczat(°)sa, oczered(°), Pachar(°), pierielest(°), płoszczad(°) (2), pokatat(°)sa, pokatat(°)sia, powstrieczalis(°), pust(°), rabo-tat(°) (3), rozdiewajties(°), rozstawat(°)sa, Sabirajties(°), Sanczast(°), sobie-rajties(°) (3), sobirajties(°), sobstwiennost(°), tiepier(°) (4), tiur(°)ma, tiur(°)-mie (3), tiur(°)mu, tiur(°)my, uczit(°), waz(°)mi, Wies(°), włast(°), woz(°)-miem, Woz(°)miom, wyrugat(°)sa, zdies(°) (3), Zdras(°)tie, Żyt(°);*
- 3) **opuszczanie litery j** (35; 4,5%): *bolniczy(j), chranienni(j)e, Czarnorobo-czy(j), dniewialny(j), famili(j)a (2), kierpiczny(j), Kirpiczny(j), Obuczeni(j)e, obwiniony(j), Oddieleni(j)e, orudi(j)a, orużi(j)e, otdieleni(j)a (2), otdie-leni(j)e (4), peresylny(j), polski(j), predupieżdieni(j)a, religi(j)a, ruski(j), sobacz(j)a, sowiecki(j) (2), stat(j)i (2), swidani(j)a, udostowiereni(j)e, uprawljuszczy(j) (2), zakluczony(j), zwien(j)a;*
- 4) **opuszczanie litery s** (10; 1,3%): *je(s)t, Komis(s)ariat, kotisz(s)ia, Ras-(s)ieji, re(s)publik, Ros(s)ija, rus(s)ki, rus(s)kich, rus(s)kom (2);*
- 5) **opuszczanie litery e** (8; 1%): *budi(e)m, padochni(e)tie, pashuszajti(e), sie-mi(e)czek, siemi(e)czki (2), stri(e)łok, wi(e)rowka;*
- 6) **opuszczanie litery n** (8; 1%): *bolnicz(n)y, kołon(n)a, obwinion(n)y, za-klliczon(n)ych, zakluczon(n)y, zakluczon(n)ych, zakluczon(n)ym, zaklu-czon(n)ymi;*
- 7) **opuszczanie połączenia je** (4; 0,5%): *diela(je)sz, kazionne(je) (2), Wýż-sze(je);*
- 8) **opuszczanie litery m** (3; 0,4%): *Kam(m)ierczewskoje, kilogram, kom-(m)unizma;*

- 9) **opuszczanie litery y** (2; 0,3%): *konstytuc(y)ja, aruż(y)ja*;
- 10) **opuszczanie połączenia ju** (2; 0,3%): *zawiedu(ju)szczej* (2);
- 11) **opuszczanie połączenia ie** (2; 0,3%): *łag(ie)re, spiec p(ie)riesieleńcy*;
- 12) **opuszczanie połączenia so** (2; 0,3%): *miaso(so)wchoz* (2);
- 13) **opuszczenie litery a** (1; 0,1%): *połącz(a)jet*;
- 14) **opuszczenie litery b** (1; 0,1%): *ba(b)uszka*;
- 15) **opuszczenie litery k** (1; 0,1%): *Krasnojars(k)ie*;
- 16) **opuszczenie litery l** (1; 0,1%): *rub(l)*;
- 17) **opuszczenie litery t** (1; 0,1%): *po(t)uczył*;
- 18) **opuszczenie litery r** (1; 0,1%): *tier(r)itorii*;
- 19) **opuszczenie litery t** (1; 0,1%): *rados(t)nowo*;
- 20) **opuszczenie litery w** (1; 0,1%): *(w)wierch*;
- 21) **opuszczenie połączenia di** (1; 0,1%): *Roż(di)estwo*;
- 22) **opuszczenie połączenia oj** (1; 0,1%): *niezakonn(oj)e*;
- 23) **opuszczenie połączenia uj** (1; 0,1%): *pożał(uj)sta*.

Jak można zaobserwować, w powyższej grupie błędów najliczniej reprezentowana jest kategoria 1, tj. pomijanie litery *i*. Grupuje ona wyłącznie omyłki polegające na nieoddawaniu miękkości spółgłosek za pomocą litery *i* w pozycji przed literami wyrażającymi samogłoski, zob. np.: *b(i)ezprizornyje, biezpakoj-s(i)a, bystr(i)ej, d(i)emokratyczna*. Prawdopodobnie zapis ten podyktowany jest pisownią polską, dla której obce jest oznaczanie miękkości w analogicznych pozycjach.

Natomiast odstępstwa wchodzące w skład kategorii 2, czyli błędy sprowadzające się do opuszczania znaku zmiękczenia, przypuszczalnie są efektem nieznanomości poprawnej pisowni (i/lub wymowy) wyrazów zapisywanych za pomocą miękkiego znaku, m.in. form bezokolicznika (np.: *katit(°)sia, uczi(°), wyrugat(°)-sa, żyt(°)*) oraz form czasu przeszłego czasowników zwrotnych rodzaju żeńskiego (np.: *akończilas(°)*).

Z kolei kategoria 3 (pomijanie litery *j*) dotyczy głównie pisowni końcówek fleksyjnych przymiotników w formie mianownika liczby pojedynczej, zob. np.: *polski(j), sowiecki(j), uprawiający(j)*. Przyczyną takiego zapisu wskazanych wyrazów może być analogia z polskimi przymiotnikami, w których pisowni nie występuje litera *j*. Ponadto litera ta nie jest zapisywana w transkrypcji spółgłosek jotowanych następujących po innych samogłoskach, zob. np.: *Oddzieleni(j)e, religi(j)a, udostowiereni(j)e* – w tym wypadku także można zaobserwować wpływ pisowni polskiej (por. np. zapis wyrazu *dzielenie*).

Warto również zwrócić uwagę na kategorię 5, tj. błędy polegające na opuszczeniu litery *e*. Dowodzą one nieznanomości poprawnej pisowni rosyjskich wyrazów, w których litera ta znajduje się w pozycji nieakcentowanej – jej wymowa

upodabnia się bowiem wówczas do dźwięku [i]¹³, zob. np.: *budi(e)m, pasłuszaj-ti(e), stri(e)łok*. Zawartość kategorii 4, 6 i 8 ujawnia zaś nieznamość poprawnego zapisu wyrazów zawierających geminaty (np.: *Kam(m)ierczewskoje, kom(m)u-nizma, kołon(n)a, zakłuczon(n)y, Ros(s)ija, rus(s)kich*).

Nie mniej interesujące są także uchybienia zaliczone do kategorii 7, albowiem zapisy *diela(je)sz, kazionne(je)* i *Wyższe(je)* wykazują analogie z formami polskich czasowników i przymiotników.

Większość pozostałych kategorii jest reprezentowana jednostkowo. Omyłki włączone w ich skład mogą wynikać z roztargnienia piszących (np. brak litery *k* w wyrazie *Krasnojars(k)ie*) bądź z nieznamomości poprawnej pisowni i/lub wymowy określonych wyrazów rosyjskich (np. *po(t)uczyl* czy *pożał(uj)sta* – ostatni zapis może stanowić rezultat przyswojenia jedynie zredukowanej wymowy tego wyrazu).

3. Dodawanie liter

Z kolei błędy, których istotą jest dopisywanie zbędnych znaków, podzielono na 12 kategorii:

- 1) **zapis redundantnej litery i** (32; 4,1%): *banii, bielińkaja, burian, buriany* (2), *Czeriesz, czieriomucha, cziom, Cziorńska, družija, dwigatielia* (3), *iskliuczenijem, kluczom, liesopunkt, lietajtie* (3), *otcziestwo, Paliak, pasliednij, Piarień, podzieszowlie, Poliakov, Popiadiosz, predsiediatela, prikreplionnych, siemija, spiecpieriesielieńców, Wypijom, zaključzonych*;
- 2) **zapis redundantnej litery e** (15; 1,9%): *brygadier, kierpiczny, nadzieratiel, nadzieratielami, pierożok, rubel, sabierajsza, sobierajsia* (2), *sobierajties* (3), *sobieratsa, trudodnie, udiewitielnyj*;
- 3) **redundantne oznaczenie zmiękczenia za pomocą znaku ' (4; 0,5%):** *k', prigadit'sza, szto'b', t'iebja*;
- 4) **zapis redundantnej litery j** (2; 0,3%): *bieryj, uchadij*;
- 5) **zapis redundantnej litery n** (1; 0,1%): *chraniennie*;
- 6) **zapis redundantnej litery ŋ** (1; 0,1%): *siemieńczki*;
- 7) **zapis redundantnej litery r** (1; 0,1%): *skwarżenach*;
- 8) **zapis redundantnej litery s** (1; 0,1%): *lessozawod*;
- 9) **zapis redundantnej litery w** (1; 0,1%): *Kamierczewskoje*;
- 10) **zapis redundantnej litery y** (1; 0,1%): *prysylali*;
- 11) **zapis redundantnego połączenia ej** (1; 0,1%): *Rasieji*;
- 12) **zapis redundantnego połączenia je** (1; 0,1%): *naszyje*.

¹³ Zjawisko to określa się jako tzw. ikanie, czyli jakościową redukcję fonemu [e], która ma miejsce przede wszystkim w pierwszej sylabie przedakcentowej, lecz jest także spotykana w sylabie poakcentowej (Dulewiczowa 1993: 43).

Jak wynika z listy, największy udział wśród przytoczonych uchybień cechuje kategorie 1 i 2. Błędy zaliczone do kategorii 1 stanowią rezultat dążności do oddawania wymowy rosyjskiej, która sugeruje autorom tekstów zmiękczenie liter *cz* oraz *l*, zob. np.: *cziom*, *Cziornaja*, *spiecpieriesielienców*, *zakliuczonych*. Również zapisy *Wypijom*, *siemija* czy *druzija* – jakkolwiek niepoprawne – są efektem chęci graficznego odwzorowania miękkości. Z kolei pisownia takich wyrazów, jak *buriany*, *Piarień* czy *Popiadiosz*, wynika najprawdopodobniej z niedostatecznej znajomości ich poprawnego brzmienia i pisowni.

Omyłki włączone w skład kategorii 2 polegają zaś na dodawaniu do zapisu litery *e*, zob. np.: *nadzieratiel*, *udiewitielnyj*. Przypuszczalnie przyczyną ich występowania także jest nieznanie poprawnej pisowni poszczególnych wyrazów. Warto przy tym zauważyć, że powodują one interesujące zjawisko, które można określić mianem „odwróconego” ikania: mimo że w oryginalnym zapisie przywołanych słów nie występuje litera *e*, sama obecność dźwięku [i] sprawia, że piszący odnoszą wrażenie, iż może on ją reprezentować. Z kolei zapisy *pierozok*, *rubel* czy *sobierajsia* najprawdopodobniej uzyskały swoją postać pod wpływem takich wyrazów, jak *pierozek*, *rubel* czy *zbierać*.

Rzadziej spotyka się odstępstwa zaliczone do kategorii 3. Możliwe, iż są one literówkami bądź też mogą wynikać z nieznanie poprawnego zapisu poszczególnych wyrazów. Pozostałe rodzaje uchybień można zaobserwować wyłącznie jednostkowo lub okazjonalnie.

4. Pozostałe błędy

Do grupy błędów niewpisujących się w powyższe kategorie odniesiono omyłki obejmujące:

- 1) **rozdzielny zapis wyrazów zapisywanych łącznie** (14; 1,8%): *do syta*, *na wierniaka*, *na wsiegda* (2), *Nie lzia*, *od kuda*, *ot sjuda*, *po bystriej* (2), *po bystrieje*, *spiec priesieleńcy*, *w lewo*, *w period*, *w prawo*;
- 2) **zapis wyrazów wielką literą zamiast małą** (7; 0,9%): *Germaniec*, *Germanca*, *Paliak*, *Polakam*, *Polaki*, *Poliakow*, *Sientiabra*;
- 3) **zapis wyrazów z łącznikiem zamiast zapisu łącznego** (5; 0,6%): *a-woški*, *gidro-uziej*, *mołoczno-towarnej*, *zaw-choza*, *zaw-uczem*;
- 4) **łączny zapis wyrazów zapisywanych rozdzielnie** (4; 0,5%): *Chotielby* zamiast *Chotiel by*, *Dwadcatpiatowo* zamiast *Dwadcat'piatogo*, *szoż* (2) zamiast *czto ż*;
- 5) **łączny zapis wyrazów zapisywanych z łącznikiem** (1; 0,1%): *perekaty-pola* zamiast *pieriekati-pola*;
- 6) **niewłaściwą kolejność liter** (1; 0,1%): *pożajłusta* zamiast *pożałujsta*;
- 7) **błędą formę wyrazu** (1; 0,1%): *blinoczka* zamiast *blinczika*.

Przedstawione dane unaocniają, że stosunkowo wiele błędów dotyczy zapisu łącznego, rozdzielnego i z łącznikiem. Należy zauważyć, że do popełniania tego rodzaju omyłek w większym stopniu zdaje się przyczyniać nieznajomość zasad ortografii języka rosyjskiego aniżeli brak znajomości reguł transkrypcji. Analogiczny wniosek można sformułować w odniesieniu do zaobserwowanej pisowni nazw narodowości oraz nazw miesięcy, które w języku rosyjskim powinny być zapisywane małą literą.

***

Przeprowadzona analiza dowiodła, że rozpatrywane błędy najczęściej obejmują przypadki substytuowania bądź pomijania liter. Umożliwiła ona również wyodrębnienie najliczniej reprezentowanych omyłek, do których zaliczono oddawanie akania (16,7% materiału) oraz opuszczanie litery *i* po literach wyrażających spółgłoski *i* w prepozycji do liter wyrażających samogłoski (12%). Niemal równie często w zapisie pomijany jest znak zmiękczenia (8,3%). Natomiast 7,3% materiału stanowią omyłki, których istotą jest zapis litery *y* w miejsce litery *i* po znakach *cz*, *szcz*, *ł* i *r*. Niekiedy spotykane są również uchybienia polegające na redundantnym zapisie litery *i* (4,1%).

Na podstawie poczynionych spostrzeżeń można zauważyć, że forma graficzna nie jest jedynym kryterium podziału, jakie mogłoby zostać zastosowane w odniesieniu do przeanalizowanych błędów. Można je bowiem podzielić także na omyłki mające u swych podstaw interferencję z języka rosyjskiego i polskiego oraz błędy wynikające z nieznajomości poprawnej wymowy lub zapisu rosyjskiego. I tak, błędy będące rezultatem wpływu języka rosyjskiego obejmują około 28% materiału i w przeważającej mierze wynikają z dążenia do oddania wymowy rosyjskiej (np. odwzorowywanie akania, zapis litery *w* zamiast litery *g* w dopełniaczu form przymiotnikowych, zapis połączenia *sz* zamiast połączenia *cz*). Zdecydowanie rzadziej spotykane jest oddawanie oryginalnej pisowni rosyjskiej (np. zapis litery *i* zamiast litery *y* w wyrazach *maszinka* i *mużik*). Częściej zaobserwować można błędy będące wynikiem interferencji języka polskiego, które stanowią około 41% materiału. Ich przyczyną bywa zarówno chęć oddawania polskiej wymowy, jak i pisowni (np. nieoznaczanie miękkości liter oddających spółgłoski za pomocą litery *i* w pozycji przed literami wyrażającymi samogłoski czy zapis litery *z* zamiast litery *s* w pisowni prefiksów). Natomiast omyłki wynikające z nieznajomości oryginalnego (tj. rosyjskiego) zapisu bądź wymowy stanowią około 26% badanego materiału. Można do nich odnieść m.in. opuszczanie znaku zmiękczenia i zapis redundantnej litery *e*. Ponadto około 5% analizowanych uchybień stanowią błędy będące efektem nieznajomości poprawnego zapisu transkrypcyjnego (np. zapis litery *j* zamiast litery *i* w funkcji

zmiękczenia), prawdopodobne literówki (np.: *ba(b)uszka*) oraz przypadki interferencji języka ukraińskiego (np.: *prohulał, proihrała*).

Wyniki analizy w świetle wcześniej przeprowadzonych badań

W celu ustalenia, czy zaobserwowane błędy są charakterystyczne także dla innych rodzajów tekstów, uzyskane rezultaty zostały skonfrontowane z wynikami wcześniej przeprowadzonych badań. Na potrzeby analizy porównawczej wyodrębniliśmy te rodzaje odstępstw, które wystąpiły w każdym z dotychczas przebadanych przez nas korpusów błędów, tj. w tekstach publikowanych w czasopiśmie „Zesłaniec” (Z), w pracach studentów (S) oraz w felietonach Stanisława Michalkiewicza (SM). W celu wyodrębnienia najczęstszych omyłek przyjęto, że określona kategoria powinna stanowić minimum 2% każdego korpusu, aby wchodzące w jej skład błędy zostały uwzględnione w porównaniu. Na podstawie tak sformułowanych kryteriów do grona błędów cechujących się dużą frekwencją we wszystkich trzech korpusach zaliczono:

- 1) **pisownię litery *a* zamiast litery *o***: Z – 16,7%, S – 24,3%, SM – 32,4%;
- 2) **nieoznaczanie miękkości liter oddających spółgłoski za pomocą litery *i* w prepozycji do liter wyrażających samogłoski**: Z – 12%, S – 12,3%, SM – 8,1%;
- 3) **oznaczanie miękkości spółgłosek przez literę *i* w pozycjach, w których ta nie powinna być wyrażana**: Z – 4,1%, S – 7,1%, SM – 12,6%.

Jak widać, znaczący udział we wszystkich korpusach mają błędy polegające na oddawaniu akania. Fakt ten ukazuje silną tendencję Polaków do sugerowania się wymową rosyjską podczas dokonywania transkrypcji. Natomiast kategoria 2 zawiera błędy spowodowane wpływem polskiej pisowni *i*/lub wymowy na tekst transkrybowany. Najmniej licznie reprezentowana kategoria 3 grupuje zaś omyłki będące rezultatem niezajomości zasad transkrypcji dotyczących oddawania miękkości spółgłosek – tak jak ma to miejsce w kategorii 1, piszący kierują się w tym przypadku cechami fonetycznymi języka rosyjskiego.

Natomiast kolejne cztery kategorie zawierają błędy, które stanowiły co najmniej 2% materiału jedynie w dwóch spośród trzech rozpatrywanych korpusów:

- 1) **opuszczanie miękkiego znaku**: Z – 8,3%, S – 1,8%, SM – 3,6%;
- 2) **pisownia litery *y* zamiast litery *i***: Z – 7,3%, S – 0,2%, SM – 4,5%;
- 3) **opuszczanie litery *j* w transkrypcji liter wyrażających samogłoski jutowane znajdujących się w postpozycji do liter wyrażających inne samogłoski**: Z – 2,2%, S – 1,7%, SM – 2,7%;
- 4) **zapis litery *i* bądź *j* po literach oddających twarde spółgłoski (w miejsce litery *y*)**: Z – 2%, S – 0,7%, SM – 7,2%.

Omyłki te spowodowane są odpowiednio nieznaną poprawnego zapisu i wymowy wyrazów rosyjskich (kategoria 1), wpływem języka polskiego (kategorie 2 i 3) oraz sugerowaniem się oryginalną pisownią (kategoria 4).

Należy również odnotować, że wiele błędów zostało uznanych za częste wyłącznie w jednym z trzech korpusów. Należą do nich:

- 1) **pisownia litery *w* zamiast litery *g* w końcówkach fleksyjnych form dopełniacza rodzaju męskiego i nijakiego (SM);**
- 2) **niezapisywanie podwojonych spółgłosek w pozycjach, w których spotykane są one w zapisie rosyjskim (SM);**
- 3) **pisownia litery *e* zamiast litery *o* (Z);**
- 4) **pisownia litery *z* zamiast litery *s* (Z);**
- 5) **pisownia litery *ń* zamiast litery *n* (Z);**
- 6) **pisownia litery *j* zamiast litery *i* w postpozycji do litery wyrażającej spółgłoskę i przed literą wyrażającą samogłoskę (S);**
- 7) **pisownia litery *l* zamiast litery *ł* (S);**
- 8) **oznaczanie zbędnego zmiękczenia za pomocą litery *j* (S);**
- 9) **pisownia litery *ć* zamiast kombinacji liter *cz* (S);**
- 10) **pisownia litery *h* zamiast kombinacji liter *ch* (S);**
- 11) **pisownia kombinacji liter *sz* zamiast *cz* (S);**
- 12) **pisownia kombinacji liter *ci* zamiast *cz* (S);**
- 13) **pisownia litery *ś* zamiast połączenia *szcz* (S);**
- 14) **pisownia litery *ć* zamiast połączenia *t'* (S).**

Powyższa lista unaocznia znaczące różnice w zakresie dystrybucji błędów występujących w każdym z korpusów. Jak można zauważyć, większość przytoczonych omyłek cechowała się wysoką frekwencją wyłącznie w tekstach transkrybowanych przez studentów. Wydaje się zatem, że istotną rolę w kontekście rodzaju popełnianych błędów transkrypcyjnych może odgrywać wiek ich autorów, jak również – związane z wiekiem – realia i sposób przyswajania języka rosyjskiego. Osoby starsze (SM, Z) wykazują bowiem predylekcję do popełniania innych błędów aniżeli osoby młodsze (S).

Wnioski i perspektywy

Obserwacje poczynione w niniejszym artykule pozwalają skonkludować, że praktykę transkrypcyjną zaobserwowaną w tekstach publikowanych na łamach czasopisma „Zesłaniec” cechuje niejednorodny charakter (spozstrzeżenie to dotyczy także przeprowadzonych wcześniej analogicznych badań): z jednej strony, istotny wpływ na kształt badanych zapisów wywiera wymowa języka rosyjskiego, z drugiej zaś – zauważalne jest oddziaływanie oryginalnej pisowni. Oprócz tego

przyczyn dużej części omyłek należy upatrywać w niedostatecznej znajomości języka rosyjskiego i/lub w kierowaniu się polskimi zapisami. Ten stan rzeczy przyczynia się do występowania w zapisie transkrybowanym licznych niekonsekwencji, które – naszym zdaniem – nie mogą zostać wyeliminowane li tylko poprzez skonfrontowanie ich z obowiązującymi zasadami transkrypcji; te bowiem – o czym była już mowa wcześniej – zawierają zbyt wiele immanentnych sprzeczności.

Dlatego też dalsze propagowanie owych reguł nie wydaje się zadowalającym rozwiązaniem, gdyż nawet ich opanowanie i skrupulatne stosowanie (które zresztą nie znajduje potwierdzenia w tekstach) nie uwalnia użytkowników polszczyzny od charakterystycznego dla rzeczonych zasad rozdźwięku między odzwierciedleniem warstwy graficznej i fonetycznej języka rosyjskiego. Za zasadne uznajemy zatem wysunięcie postulatu zmodyfikowania systemu transkrypcji w taki sposób, aby cechował się on możliwie maksymalną wiernością właściwościom fonetycznym języka rosyjskiego. Na korzyść zgłaszanego dezyderatu przemawia fakt, że jest on kompatybilny zarówno z cechami definicyjnymi transkrypcji, jak i z tendencją występującą w przebadanych przez nas tekstach, gdyż użytkownicy polszczyzny stosunkowo często dążą do oddawania wymowy rosyjskiej na piśmie¹⁴. W związku z tym dodatkowym walorem reguł opartych na powyższych kryteriach byłoby wywiedzenie ich z autentycznego materiału tekstowego, aczkolwiek jednocześnie pozostawałyby one w zgodzie z nadrzędnym pryncypium fonetycznym oraz nie stanowiłyby zbioru arbitralnych, wewnątrznie sprzecznych preskrypcji¹⁵.

Kolejnym etapem prowadzonych przez nas badań będzie opracowanie systemu zasad opartego na powyższych założeniach.

Bibliografia

- Dobry słownik języka polskiego*. Web. 20.09.2021. <https://dobrysloownik.pl/slowo/transkrypcja/56835/>.
- Doroszewski, Witold et al. *Pisownia polska. Przepisy – słowniczek*. Wrocław, Zakład im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1957.
- Dulewiczowa, Irena. *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Fonetyka i fonologia. Grafia i ortografia*. Warszawa, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy „Omnitech Press”, 1993.

¹⁴ W rozważaniach dotyczących perspektywicznej modyfikacji zasad transkrypcji świadomie nie uwzględniamy najliczniej reprezentowanej grupy omyłek będących rezultatem niedostatecznej znajomości języka rosyjskiego. Ze względu na swoją naturę nie mogą one bowiem zostać wyeliminowane przez żaden system transpozycji ruszczyzny.

¹⁵ Zaproponowane podejście wpisuje się w koncepcję traktowania normy językowej w sposób uzualny i odpowiada konstatacji Jarosława Liberka, który stwierdza, iż: „O normie językowej można zawsze powiedzieć, bez względu na moment historyczny, stosowane narzędzia naukowe i przyjmowane założenia, że kształtuje się na podstawie zwyczaju” (Liberek 34).

- Dulewiczowa, Irena. *Transkrypcja i transliteracja wyrazów rosyjskich*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1981.
- Dzieniaiewicz, Daniel. „O (nie)przestrzeganiu zasad transkrypcji współczesnego języka rosyjskiego (na przykładzie felietonistyki Stanisława Michalkiewicza)”. *Slavia Orientalis*, 68, 2019, s. 167–187.
- Dzieniaiewicz, Daniel, Maria Dzieniaiewicz. „Praktyka transkrypcji współczesnego języka rosyjskiego na znaki polskiego alfabetu w świetle reguł Wydawnictwa Naukowego PWN (na podstawie eksperymentu badawczego)”. *Studia Rossica Gedanensia*, 7, 2020, s. 59–70.
- Fedorushkov, Yury. *Kieszonkowy słownik piłki nożnej: rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*. Warszawa, Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2018.
- Lednicki, Wacław, red. *Projekt transkrypcji z języka rosyjskiego na język polski*. Kraków, Skład Główny: Gebethner i Wolff, 1934.
- Liberek, Jarosław. „Norma językowa jako fakt społeczny fundowany na uzusie. Uwagi w kontekście *Słownika właściwych użycić języka*”. *Język Polski*, 110, 2, 2021, s. 34–48.
- Polański, Edward, red. *Nowy słownik ortograficzny PWN wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- Polański, Edward, red. *Nowy słownik ortograficzny PWN wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Polański, Edward, red. *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- Szymczak, Mieczysław, red. *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- Szymczak, Mieczysław, red. *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.
- Szymczak, Mieczysław, red. *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- Transkrypcja współczesnego alfabetu rosyjskiego*. Web. 13.09.2021. <https://sjp.pwn.pl/zasady/Transkrypcja-wspolczesnego-alfabetu-rosyjskiego;629697.html>.
- Transliteracja współczesnego alfabetu rosyjskiego*. Web. 13.09.2021. <https://sjp.pwn.pl/zasady/307-76-A-Transliteracja-wspolczesnego-alfabetu-rosyjskiego;629696.html>.
- Zanotowane*. Web. 11.09.2021. <http://zanotowane.pl/a/225/rosyjski,jest,piekny.php>.
- Zesłaniec*. Web. 11.09.2021. <http://zeslaniec.pl/>.

